

הרב יעקב נויבורגר

כולל להוראה, ישיבת רבנו יצחק אלחנן

בגדר איסור הוראה במקום רבו

א

בהתחלת הלכות כבוד רבו ות"ח כותב המחבר¹, „איסור לאדם להורות לפני רבו לעולם וכל המורה לפניו חייב מיתה“. ומקור האיסור במס' עירובין², „... והא תניא ר"א אומר לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן...“ ובמס' סנהדרין³, „... ותלמיד אל יורה הלכה במקום רבו, אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל...“.

ובהבנת הלכה זו יש להעלות כמה קשיים:

(א) לכאורה האיסור להורות לפני רבו הוא מוגדר כאיסור לזלזל בכבוד רבו ע"י שיורה בעצמו במקום רבו. וכן נראה ממה שהמחבר מתחיל הלכות כבוד רבו בהלכות איסור הנ"ל. ידוע פסקו של המחבר⁴, „הרב המובהק שמחל על כבודו... כבודו מחול...“. אמנם בקשר לאיסור הוראה בפני רבו פוסק הרמ"א¹, „ואפילו נטילת רשות לא מהני תוך שלש פרסאות אם הוא רבו מובהק (ב"י בשם תוס' פ"ק דסנהדרין ומהרי"ק שורש ק"ע ואגודה שם וסמ"ק סוף עשין י"ג בשם ר"י ופרק אעפ"י)“. וצריכים לבאר למה מחילת כבודו אינה מרשה התלמיד להורות במקום רבו?

(ב) למה נקבע השיעור ג' פרסאות, „כנגד מחנה ישראל“, שהמורה בתוך ג' פרסאות ממקום רבו המובהק מזלזל בכבודו ויותר ממנו אינו מזלזל בכבודו? האם כבוד רבו בכל מקום ובכל דור תלוי על גודל מחנה ישראל בחנייתם במדבר?

ב

הבנתנו בסוגיא מיוסדת על דיונים של הראשונים, אם רשות רבו מרשה התלמיד להורות במקומו. הרי הפוסקים הכריעו כדברי רב יוסף ורבא שסוברים שהרב שמחל על כבודו, כבודו מחול⁵, ולכן מסתבר שתלמיד שקבל רשות להורות במקום רבו, מותר לו להורות שם. וכן סובר הר"ן בחידושיו למס' סנהדרין⁶:

„... דבנטל [רשות] מותר וטעמא דמילתא דכיון דמשום יקרא דרבים הוא מצי מחיל דהא קי"ל רב שמחל על כבודו, כבודו מחול“.

והנחת דין זה היא שגדר האיסור להורות בפני רבו הוא שאסור לזלזל בכבודו ע"י שיורה בעצמו במקום שהי' אפשר ליטול עצת רבו.

(1) יו"ד סי' רמ"ב, סעיף ד.

(2) עירובין סג.

(3) סנהדרין ה:

(4) יו"ד שם סעיף ל"ב ועי' עירובין לב.

(5) קידושין לב. לב. רמב"ם הל' ת"ת פ"ה הלכה י"א. וע"ש בכס"מ ונו"כ, ועי' יו"ד סי' רמ"ב סעיף ל"ב.

(6) ר"ן בחידושיו למס' סנהדרין ה: סד"ה „באותה שעה“. ונראה לענ"ד להגיה בדבריו „יקרא דרביה“.

כבר חלקו עליהם כמה ראשונים בדין זה וסוברים שאע"ג שהרב שמחל על כבודו, כבודו מחול, מחילת הרב אינה מרשה התלמיד להורות במקומו. כן כתבו כמה מבעלי התוספות⁷ שהרב שנתן רשות לתלמיד להורות, אינו מתיר לתלמידו, בזה, להורות תוך ג' פרסאות ממקום רבו. וכן כותב הר"ן בשם הר' דוד⁶. וכן הביא הרמ"א הנ"ל בשם כמה ראשונים.

ובביאור שיטה זו יש להקדים שהרי סברתו של רבא שסו' שרב שמחל על כבודו, כבודו מחול – היא⁵: „תורה דיליה היא דכתיב „ובתורתו יהגה יומם ולילה⁸” ופירש רש"י „... בתחילה היא נקראת תורת ה' ומשלמדה וגרסה היא נקראת תורתו”. ולולא הי' סובר רבא שכבוד הרב אינו כבוד אישיותו אלא „כבוד התורה עצמה” לא הי' סובר שבידו למחול על כבודו. ובלשון רש"י⁹ „... הכבוד תלוי בתורה ואינו יכול למחול על כבוד התורה שהיא של הקב"ה”. ולכן הראשונים שסוברים שרשות הרב אינה מרשה התלמיד להורות בפניו, הם סוברים שהמורה בפני רבו אינו פוגע בכבודו, אלא בכבוד התלוי בתורה.

ומדברי הרמב"ם משמע שגם הוא סובר שרשות הרב אינו מרשה התלמיד להורות בפניו. הוא פוסק שרשות רבו מתיר לתלמיד לקבוע לו מדרש, וגם להורות מחוץ ל"ב מיל ממקום רבו, אמנם אינו מזכירו אצל האיסור להורות במקום רבו, וז"ל¹⁰:

„איזהו החולק על רבו זה שקובע לו מדרש ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו ורבו קיים ואעפ"י שרבו במדינה אחרת. ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם וכל המורה בפני רבו חייב מיתה”.

לשיטת הרמב"ם, ור' דוד, ובעלי תוספות וסיעתם, אנו יודעים שהמורה במקום רבו אינו פוגע בכבוד אישיותו או „תורה דיליה”, אלא ב„כבוד התורה” פוגע. מה גדר פגיעתו וזלזולו? נפנה תשומת לבנו למקור האיסור, מעשה של נדב ואביהוא.

ג

בתאורו של מעשה של נדב ואביהוא שנתחייבו מיתה משום שהורו הלכה במקום משה רבם, המדרש מלמדנו שהי' שני צדדים לעבירה שלהם: א) פחיתת כבוד רבם, ב) מרד נגד משה רבם, וז"ל המדרש¹⁰:

„נדב ואביהוא ... שלא חלקו כבוד לאהרן ... לא נטלו עצה ממה ... ולא נטלו עצה זה מזה ... אמרו נדב ואביהוא מתי שני זקנים הללו מתים ואנו ננהג את הקהל ... לא נמלכו במשה רבן ...”.

תחילת לשונו של המדרש, „שלא חלקו כבוד ... לא נטלו עצה” מדגשת צד אחד של הוראתם בפני משה, חוסר כבוד לקראת מורתם. סוף לשונו של המדרש מלמדנו כונתם הרעה כלפי משה ואהרן, ושהוראתם העצמאית הציגה רצונם לסלק זקני הדור ולמרד בהם. ע"י הוראתם התחילו למנות עצמם לתפקידם של רבם, ובוה התבטאו רצונם למלא מקומם.

(7) סנהדרין ה: תוד"ה „אא"כ רחוק ממנו.

(8) תהלים א, ב.

(9) רמב"ם שם, הלכה ב.

(10) ילקוט שמעוני, שמיני, סי' חקכ"ד.

לכן אפשר להגדיר האיסור לתלמיד להורות בפני רבו, שלמדו חז"ל ממעשה של נדב ואביהוא, בשני אופנים. אפשר להגדירו שאסור להורות באופן שמראה חוסר כבוד כלפי מורתם, כלומר הוראה של חוצפה. אמנם גם אפשר להגדירו שאסור למרוד נגד רבו ע"י הוראתו, שע"י שיורה במקום רבו, אינו פועל כתלמיד, אלא עושה עבודת רבו. המורה במקום רבו מסיר מעצמו כותרת תלמיד ומתכתר בכתר הרב. מי קבעו לתלמיד – מסורת מרבו. ונגדה מורד ע"י הוראה במקום רבו. וכבוד המסורה היא „כבוד התורה” ולא „כבוד דיליה”. ואע"פ שמחילת הרב מסיר החוצפה של הוראת התלמיד, אינה יכולה להסיר פגיעה בכבוד התורה ולהתיר יציאת התלמיד ממקומו.

ד

בביאור החילוק בין שני הגדרים לאיסור הוראה במקום רבו נראה לומר, שהוראה של חוצפה היא פגיעה בכבוד אישיותו של הרב, והוראה שע"י מכונת למלא מקומו של רבו פוגע במקומו שקבעה לו שרשרת המסורה וממילא פוגע בשרשרת עצמה.

איסור הוראה של חוצפה הוא חלק ממצות כבוד ומורא הרב הנגדרת בלשון הרמב"ם¹¹:

„היא שצונו לכבד חכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם... יש בכבוד דברים נוספים על התלמיד, זה כי כבוד התלמיד לרבו יש בו תוספת גדולה על הכבוד שהוא מחוייב לחכם ויתחייב לו עם הכבוד המורא כי הם כבר בארו שחק רבו עליו כחק אביו שחייבו הכתוב לכבדו ולירא ממנו...”

והרי אסור לסתור דברי אביו מטעם מצות כיבוד אב ואם¹² וכמו כן אסור לסתור דברי רבו¹³, ואיסור הנ"ל מוסיף שלהורות במקום רבו, מבלי ליטול עצה ממנו, אעפ"י שאינו סותר דבריו, ג"כ נחשב כזלזול בכבודו.

איסור „הוראה של מרד” נגד רבו, כוללו הרמב"ם בהלכה של „החולק על רבו”¹⁴ ומקור האיסור של החולק על רבו נלמד ממעשה של עדת קרח¹⁵, „כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר „בהצותם על ה'”¹⁶. וכן כותב הרמב"ם¹⁷:

„אמרו חכמים מורא רבך כמורא שמים, לפיכך אמרו כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר „בהצותם על ה'”¹⁶.

מפרשת קרח אנו לומדים שאסור לחלוק על מנהיגים המשוחים, ולמרוד בהם. ואיסור הנ"ל מוסיף שלהורות במקום רבו, להסיג גבולו בהוראה, ג"כ נחשב כ„מרד” באישיות המשוחה ע"י המסורה המיוסדת ע"י תלמוד תורה.

(11) סהמ"צ לרמב"ם מצוה רט.

(12) קידושין לא: וע"ע רמב"ם ממרים פ"ו הלכה ג.

(13) ב"מ לא: רמב"ם שם הל"א: „כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו

יתר מאביו”. ועי' יו"ד סי' רמ"ב ססט"ז.

(14) עי' רמב"ם שם פ"ב הל"ב.

(15) סנהדרין קי.

(16) במדבר כו. ט.

(17) רמב"ם שם, פ"ה הל"א.

ה

יש להביא סיוע לדברינו מפירושי הראשונים בדברי רבינא בסוגיא העוסקת בהוראה במקום הרב, ובפרט בהוראה להפריש אחר מעשית האיסור¹⁸.

„רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי חזייה לההוא גברא דקא אסר ליה לחמריה בצינתא בשבתא, (פירש"י ד"ה בצינתא – בדקל ואין משתמשין באילן משום שבות) רמא היה קלא ולא אשגח ביה א"ל ליהוי האי גברא בשמתא א"ל כי האי גוונא מי מתחזא כאפקרותא א"ל „אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה"י"¹⁹ כל מקום שיש בו חילול השם אין חולקין כבוד לרב”.

ופירש רש"י על אתר: „א"ל – רבינא לרב אשי הא מילתא דעבידת קמך השתא מי הויא אפקירותא חוצפה או לא”.

מתוך שאלתו של רבינא, „כי האי גוונא [תוכחה שכוונתה להפריש אחר מאיסור] מי מתחזא כאפקרותא” לומדים אנו שסו' שגדר האיסור של הוראה בפני רבו הוא ש„מתחזא כאפקרותא” ופירש רש"י „מי הויא אפקירותא – חוצפה או לא”. ושאל רבינא אם הוראתו או תוכחתו שכיון בה להפריש אחר מאיסור, אם גם הוראה כזו נחשבת כחוצפה, ואסור מדין איסור הוראה בפני רבו²⁰. ומשמע שרש"י נמשך להבנתנו הלכאורית שגדר האיסור הוא שאסור לזלזל בכבוד רבו ע"י שפוסק מבלי ליטול עצה ממנו.

ונראה שדרך אחרת יש לרמב"ם בהבנת דברי רבינא וגדר איסור הנ"ל. הרמב"ם כותב²¹, „ומלת אפיקורוס היא ארמית ענינה מי שמפקיר ומבזה את התורה או לומדי”...²². ולפי דבריו, הקשה רבינא אם הוראתו או תוכחתו שהיתה להפריש אחר מאיסור שהורה בפני רב אשי, רבו – „מתחזא כאפקרותא”, פירושו – אם ע"י הוראתו זו נראה כמי שרוצה לפקר עצמו מכבוד רבו ולהסיר מעצמו עול כבודו. ורמב"ם יפרש שאלתו של רבינא לשיטתו, שפחד שאולי ע"י דבוריו לעברין יצא מגבולותיו הקבועות לתלמיד ע"י המסורה ועשה עבודת רבו, ועבר על איסור הוראה בפני הרב.

שיעור ג' פרסאות הקובעת מקום הרב מקורו במס' סנהדרין³. „... ותניא תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל...”. מאחר שהמסורה של רב לתלמיד התחילה במחנה ישראל במדבר, מסתבר ללמוד כל גדריה ממקורה. וקבעה שם „מקום הרב”, כלומר מקומו של משה רבן של מחנה ישראל, הוא מחנה ישראל שהוא שלש פרסאות. וגדרי המסורה אינם משתנים מדור לדור וכן „מקום הרב” נחשב כשלש פרסאות בכל זמן. ותלמיד נחשב כמורד נגד מקומו שקבעו לו המסורה אם מתכוין להסיר ממנו אחד מכל גדרי המסורה לפעול כ„רבו” המוגדר בפרשת המסורה.

(18) עירובין שם.

(19) משלי כא, ל.

(20) וכן פירש רש"י במס' כתובות ס:

(21) רמב"ם, פירוש המשניות למס' סנהדרין, פ"י, משנה א', סוף ד"ה „ועתה אחל לדבר”.

(22) ע"ע ערוך ערך „אפיקורוס”.

וכל זה לא שייך אליבא לרש"י שמגדיר איסור הוראה במקום רבו – שאסור להתחצף כלפי רבו. האם יש שיעורים בחוצפה? לכן הוסיף רש"י לבאר²³, „דכל מאן דבעי מילתא אזיל לגבי משה דכתיב²⁴... והי' כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה“, אע"ג שהמחנה ג' פרסאות ואתו לגבי משה רבותא דמשנה שאני...“ הרי הדין שאין להורות במקום רבו הוא חידוש בגדר כבוד הרב ועונש המורה נלמד מבני אהרן. אמנם אזהרתו, לדברי רש"י נלמד ממה שמאחר שמה הרחיק עצמו מהמחנה, הם לא שאלו הלכות מאהרן ובניו, תלמידי משה²⁵ אלא ממה וטרחו לצאת ממקומם עד ג' פרסאות בערך. ואין לך להוציא מן הדין אלא הגדרים שיש ללמד ממצבם במדבר.

ז

ובאיזה תלמיד עוסקת ההלכה? למדנו במס' עירובין⁸: „א"ל [רבינא לרב אשי] והא רב המנונא אורי בחרתא דארגו (פירש"י – הואיל ולא היה רבו דר בה אעפ"י שהיתה בבבל) בשני דרב חסדא. א"ל לאו אורי אתמר, א"ל אתמר אורי ואתמר לא אורי – בשני דרב חסדא דתלמיד חבר דיליה הוה...“

ופירש רש"י: „תלמיד חבר חכם כמותו אלא שלמד ממנו דבר אחד או יותר“.

הרשב"א בתשובותיו²⁶ פוסק שתלמיד גמור בלבד צריך ליזהר באיסור הנ"ל ולא תלמיד חבר כמסקנא הלכאורית של הסוגיא הנ"ל. וכן מבאר הב"י²⁷ שהיא שיטת הרמב"ם. וכן מו"ד ברמ"א²⁸, „וכל זה ברבו מובהק אבל בתלמיד חבר אפי' תוך ג' פרסאות שרי (רי"ף ורמב"ם כדאיתא בב"י)“.

בעלי תוספות חולקים עליהם²⁹ וכתבו לחלק בין תלמיד חבר שאסור להורות תוך ג' פרסאות מרבו בלבד, וכן תלמיד גמור שאסור להורות גם חוץ לג' פרסאות. וברור שהמסורה לא קבעה תלמיד חבר לתלמיד אצל רבו חברו. ואע"ג שמחויב התלמיד לכבד רבו חברו לקום לפניו ובכיו"ב³⁰ אם יחלוק עליו אינו חולק בזה על שרשרת המסורה ובמקומו בה. בעלי תוס' יסברו כדברי רש"י הנ"ל, שאיסור הוראה נובע מחיוב התלמיד לכבד ולירא רבו, ולכן מובן שתלמיד חבר המחויב בכבוד רבו חברו מחויב ג"כ ליזהר מלהורות במקום רבו.

אמנם לרמב"ם אליבא לב"י שסו' שאיסור הוראה לא ניתן למחילת רבו, וסו' ששייך אצל רבו מובהק בלבד כלו', „מי שלמד ממנו רוב חכמתו“³¹ ברור שהאיסור נובע מחיובו לכבד שרשרת המסורה וכל פרטיה³².

(23) סנהדרין ה: רש"י ד"ה

(24) שמות לג, ז.

(25) עירובין נד:

(26) שו"ת הרשב"א סי' קיא.

(27) ב"י יו"ד סי' רמ"ב ד"ה „ונראה“ וע"ע ערוה"ש יו"ד סי' רמ"ב סעיף י"ב.

(28) יו"ד שם, רמ"א סעיף ד.

(29) עירובין סב: תוד"ה „רב חפצא אורי בכפרי וכו'“.

(30) יו"ד שם סעיף ל.

(31) רמב"ם הל' ת"ת פ"ה הל"ט.

(32) ולכאורה אין זו שיטת הרשב"א שהוא סו' שם בתשובה שמחילת הרב מהני לתוך ג' פרסאות, אלא סו'

שזו אחת מהלכות כבוד הרב השייכות אצל רבו מובהק לבד.

ח

ע"פ הבנתנו בסוגיא יש לבאר מחלוקת ראשונים, אם איסור הוראה בפני רבו שייך אצל דינים המבוררים בידי בעלי דינים לדונם. כתב המהרי"ק³³ שאין שום איסור למבורר לפסוק הלכה במקום רבו מאחר שזה גופא הדין של „זבל"א". ונראה לבאר דבריו ע"פ שיטת רש"י שאיסור הוראה הוא שאסור לתלמיד להתחצף לפסוק הלכה במקום רבו אמנם בדינים כבר קבעה ההלכה שלכל בע"ד הזכות לברר דין מאיזה טעם שיש לבע"ד. ואם כן תלמיד המקבל להיות מבורר אינו מתחצף בזה לאמר שיכול להספיק עבודת וחכמת רבו, אלא מקבל תפקידו בהבנת שנוח לבע"ד שישתתף בהדין. אמנם ממה שרמב"ם פוסק איסור הוראה בפני רבו בהלכות תלמוד תורה וגם בהלכות סנהדרין³⁴ משמע שכל דין צריך ליזהר מזה אפי' מבורר ע"י בע"ד. ומסתבר שכן ההלכה לשיטתו, שכונת הדין אינו צובע מעשיו וכשישתתף בב"ד במקום רבו עדיין „מסיג גבולו" שקבעה לו המסורה.

ט

כמה אחרונים העלו שאסור לפסוק מבלי להסתכל בספרים אפי' אם יודע פסקו של השאלה מטעם ש„הספרים הם הם רבותינו"³⁵, ולכאורה הדין תלוי על הבנתנו בסוגיא. אליבא לשיטת רש"י, שאסור להתחצף בהוראה במקום רבו; קשה לומר שתלמיד שיפסוק מבלי להביט בספרים מתחצף כנגדם. אמנם אליבא לדברי הרמב"ם, אפשר לומר שהמסתכל בספרים קודם שיפסוק שומר על השלבים ותהליכי המסורה וממלא תפקידו כ„תלמיד" כפי מקום שקבעה לו המסורה.

י

סיכום הדברים: המדרשים הציגו עבירת נדב ואביהוא בכ' אופנים, שהורו באופן שהעיון פנים לרבים או שהורו באופן שמרדו נגד רבם, וממילא מרדו נגד המסורה שקבעו לתלמיד כרבו. הצבענו שהראשונים נחלקו בהגדרת האיסור. רש"י ור"ן וסיעתם סוברים שהאיסור הוא איסור פגיעה בכבוד הרב כדרך הראשון שהצגנו לעיל ולכן הרב יכול להרשות לתלמידו להורות במקומו שהרב שמחל על כבודו, כבודו מחול. רמב"ם, ובעלי תוס' וסיעתם נקטו דרך השני שהצגנו לעיל ולכן פסקו שאין בידי הרב להרשות לתלמידו להורות במקומו שאין בידו למחול על כבוד המסורה. בארנו כמה חילוקים להלכה הבנויים על מחלוקת בהגדרת האיסור.

(33) ב"י לטור יו"ד ס' רמ"ד ד"ה „והרי"ף והרמב"ם", שו"ת מהרי"ק קס"ט מו"ד ב"י יו"ד רמ"ב.

(34) רמב"ם הלכות סנהדרין פ"כ הלכה ט.

(35) שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' ס"ד, וע"ע פ"ת ליו"ד שם ס"ק ב'.